

ЁШ ВА ЎРТА ЁШ ОИЛАЛАРДА ШАХСЛАРАРО МУНОСАБАТЛАР ДЕСТРУКЦИЯСИ

Шарафутдинова Хадичахон Гулямутдиновна
Термиз давлат университети Психология кафедраси мудири, Психология
фанлари номзоди, доцент

Аннотация. Мазкур мақолада ёш ва ўрта ёш оилаларда шахслараро муносабатлар деструкциясининг мазмуни, кўринишлари, ҳамда оилвий муносабатларда деструктив хулқ-атворнинг намоён бўлиши, оқибатлари ва олдини олиш йўллари таҳлил қилинган.

Калит сўзлар. Оила, ёш оила, ўрта ёш оила, деструкция, деструктив хулқ-атвор, оилавий муносабатлар.

DESTRUCTION OF INTERPERSONAL RELATIONS IN YOUNG AND MIDDLE-AGED FAMILIES

Sharafutdinova Khadichakhan Gulyamutdinovna
Termiz State University Head of the Department of Psychology, Candidate of
Psychological Sciences, docent

Abstract. This article analyzes the content and manifestations of the destruction of interpersonal relations in young and middle-aged families, as well as the manifestation of destructive behavior in family relations, consequences and ways of prevention.

Keywords. Family, young family, middle-aged family, destruction, destructive behavior, family relations.

РАЗРУШЕНИЕ МЕЖЛИЧНОСТНЫХ ОТНОШЕНИЙ В СЕМЬЯХ МОЛОДОГО И СРЕДНЕГО ВОЗРАСТА

Шарафутдинова Хадичахон Гулямутдиновна
Термизский государственный университет заведующая кафедрой психологии,
кандидат психологических наук, доцент

Аннотация. В данной статье анализируются содержание и проявления деструкции межличностных отношений в семьях молодого и среднего возраста, а также проявления деструктивного поведения в семейных отношениях, последствия и пути профилактики.

Калит сўзлар. Семья, молодая семья, семья среднего возраста, деструкция, деструктивное поведение, семейные отношения.

Кириш. Мамлакатимизда кишиларнинг бахтли яшаши, оилалар мустаҳкамлигини таъминлаш борасида кенг қамровли ишлар олиб борилмоқда. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев таъкидлаганидек: “Оилага эътибор – ўзлимизга эътибордир. Оилани сақлаб қолмасак, биз ўзлимизни йўқотамиз”. «Жамиятда ижтимоий-маънавий муҳитни соғломлаштириш, маҳалла институтини янада қўллаб-қувватлаш ҳамда оила ва хотин-қизлар билан ишлаш тизimini янги даражага олиб чиқиш чора-тадбирлари тўғрисида» 2020 йил 18 февралдаги ПФ-5938-сон Фармони [1] ҳамда “Ўзбекистон Республикаси Маҳалла ва оилани қўллаб-қувватлаш вазирлиги фаолиятини ташкил этиш тўғрисида” 2020 йил 18 февралдаги ПҚ-402-сон қарори [2] ижросини таъминлаш мақсадида 2020 йил 15 апрелдаги Вазирлар Маҳкамасининг 228-сонли қарорида - оила институтини мустаҳкамлаш бўйича, энг аввало, «Соғлом оила — соғлом жамият» гоясини ҳаётга татбиқ этишга йўналтирилган ягона давлат сиёсатини юритиш, нотинч ва муаммоли оилаларга манзилли кўмаклашишни ташкил этиш соҳасида: оилалардаги ижтимоий-маънавий муҳитни ўрганиш ҳамда соғломлаштиришга қаратилган чора-тадбирларни амалга оширишда фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларининг давлат ҳамда жамоат ташкилотлари билан ўзаро ҳамкорликдаги фаолиятини таъминлаш; нотинч ва муаммоли оилаларни аниқлаш, уларнинг манзилли рўйхатларини тузиш, маънавий-ахлоқий муҳитни соғломлаштириш, низоли ҳолатларнинг олдини олиш, оилавий муносабатларни мустаҳкамлаш ва миллий менталитетга зид бўлган ёт хавф-хатарларга қарши курашиш мақсадида улар билан тўғридан-

тўғри ишлашни ташкил этиш; ёшларни оилавий ҳаётга тайёрлаш, уларга оиладаги низоли ҳолатларни ҳал қилишнинг ҳуқуқий ва психологик асосларини ўргатиш, оилаларни мустаҳкамлаш, эрта никоҳ ва оилавий ажралишларнинг олдини олиш бўйича таклифлар ишлаб чиқади ва тегишли чора-тадбирларни амалга ошириш каби муҳим вазифалар белгилаб қўйилган.

Бундан кўриниб турибдики, мамлакатимизда оила ва оилавий муносабатлар муаммоси давлат сиёсати даражасидаги муҳим ижтимоий аҳамиятга молик масаладир. Дарҳақиқат, бугун юртимизда оилани мустаҳкамлаш, унинг маънавий ва моддий ривожланиши учун амалга оширилаётган ишлар тахсинга лойик. Аммо, инсоннинг тинчлиги, саломатлиги, оиласининг мустаҳкамлиги энг аввало унинг ўзига боғлиқ бўлади. Жисмоний, рухий, маънавий, ақлий камолоти меъёрида бўлган, тўғри тарбия кўрган ва булар таъсирида жамиятда узоқ тараққиёт натижасида шаклланган, аждодларимизнинг ақли-шуури меваси бўлган, инсониятнинг ҳаётини тизимга солиб турувчи қоидаларни англаш, уларга амал қилишдек ижтимоий масъуллик хусусияти шаклланади. Энг аҳамиятлиси бундай хислат болалик даврида, оила қўйнида, оилавий муносабатлар негизида аста секинлик билан таркиб топади ва кишининг ижтимоий хулқи даражасида намоён бўлади.

Мавзуга оид адабиётларнинг таҳлили. Кўп ҳолларда азалий кадрятларни унутиш, оилада эр-хотин ўртасида муносабатлар тўғри йўлга қўйилмаганлиги оилавий ажримларга сабаб бўлмоқда. Хусусан, фарзандларини бирга тарбиялаб, рисоладагидек яшаб келаётган эр ёки хотиндан бирининг ўйламай гапирган бир оғиз сўзи ва иккинчи томоннинг жаҳл устида қайтарган жавоби охир-оқибат оиланинг бузилишига олиб келмоқда. Бу эса фарзандларнинг ё ота, ё она меҳридан, тарбиясидан мосуво бўлишига сабаб бўлмоқда.

Ун ёки ундан ортиқ йилга яқин бирга яшаган, икки ёки уч нафар фарзанднинг отаси хотинининг телефонда гаплашгани учун унга нисбатан ҳақоратли сўз айтиши, аёлнинг ҳам бунга ҳақорат билан жавоб қайтариши; ёши элликдан ошган, 4 фарзанднинг онаси бўлган, қизини узатган аёлнинг эри ногиронлиги сабаб ишламагани боис унга гап қайтариши, фарзандлари олдида ҳурматсизлик қилиши кабилар албатта, эр ва хотин ўртасидаги муносабатга совуқлик тушириши, ҳатто эр-хотинлар ажралишига сабаб бўлиши ҳам мумкин. Бу каби вазиятларда эр-хотин жаҳлга эрк бермасдан, бир-бирини тушуниб, озгина ён бериши ўртада келиб чиқадиган тушунмовчиликнинг олди олиниши ҳам мумкин. Доно халқимизда кўпинча шундай йўл тутилади ва оила мустаҳкамлиги таъминланади. Аммо, унинг акси бўладиган хонадонларни таҳлил қилсак айнан оилавий муносабатлардаги деструкцияга бориб тақалади. Зеро, оилада оддийгина сабр, тушуниш, бағрикенглик каби инсонийлик хусусиятлари билан ҳал қилиниши, ҳатто оилани янада мустаҳкам бўлишига туртки бўлиши мумкин бўлган вазият ўрнини, бесабрлик, гурурни устун қўйиш, ҳурматсизлик, оилавий муносабатларда ўз ўрнини билмаслик, бузғунчи хулқ (деструктив характер) кабилар эгаллаб, муносабатларнинг чигаллашувига олиб келиши мумкин. Таҳлилдан кўриниб турибдики, оила мустаҳкамлиги кўп жиҳатдан эр-хотиннинг ўзаро муносабатига боғлиқ.

Таҳлил ва натижалар. Психологик жиҳатдан таҳлил қилинганда оила мустаҳкамлигини таъминлаш учун оила аъзоларининг ҳар бирида, ҳоҳ у эр бўлсин ёки аёл, ҳоҳ у фарзан ёки оиланинг бошқа аъзосининг вазифаси бўлиб, уни адо этмаслик оилавий муносабатлар деструкциясига олиб келиши мумкин. Оилада исталган ролнинг “яхши” ёки “ёмон” деб баҳоланиши айнан мана шу ролдаги кишининг вазифасини қай даражада уддалашига мувофиқ амалга ошади. Дарҳақиқат, аксарият деструктив муносабатли оилалар ҳақида гап кетганида: “эри ёмон”, “аёли ёмон” ёки “фарзанди ноқобил” деган иборалар ишлатилади. Бу, ҳаётда эр-хотиннинг бир-бирига эътиборсизлиги, эр ёки хотиннинг ўзининг кундалик иши билан машғул бўлиб, бир бирларига етарли эътибор қаратмай, турмуш ўртоғидан биргина ширин сўзини аяши, охириги марта қачон бир бирларини хурсанд қиладиган, кўнглини кўтариб, муҳаббатини намойиш этадиган муносабат қилганлиги ҳақида ўйлаб ҳам кўрмаслиги, аксинча қўполлик, агрессивлик каби муносабатлари натижаси ҳисобланади. Халқимизда “меҳр кўрсатсанг – меҳр кўрасан” деган мақол бежиз айтилмаган. Оилада эр-хотин бир бирларини гоҳи гоҳида айрим ижобий ҳаракатлари учун мактаб қўйиши, жуфти ҳалоллига меҳр кўрсатиши, меҳр-шафқатли

ва эътиборли бўлиши, хаамиша хурматини жойига қўйиши, ҳеч бўлмаганда, эр ва фарзандлар аёл тайёрлаган овқатини мақтаб еса, аёл эри рўзгор учун олиб келган нарсалар учун миннатдорлик билдириб, хурсандчилигини кўрсатса, фарзанди эришган ютуғи, ёки бажарган иши учун рағбатлантириб турса, оилада нохуш ҳолатларга ўрин қолмайди.

Ёш ва ўрта ёш оилаларда оила аъзоларининг яъни, эр-хотин ва бошқаларнинг оилапарварлиги, ўзаро бир бирларини тушуниши, қўллаб қувватлаши, ўзаро хурмат, ўзига хос индивидуал хусусиятлари, савияси, ижтимоий мавқеи, касби, дунёқарши, оиладаги мавжуд муаммоларга муносабати, муаммоларни мустақил ҳал қила олиш қобилияти қабилар оила мустаҳкамлиги ва тинчлигининг гаровидир. Аммо, ёш ва ўрта ёш оилаларда алоҳида оила аъзосининг хулқ-атворида деструктивликнинг мавжудлиги туфайли оилада соғлом психологик муносабатлар ўрнига муносабатларнинг бузилиши, ўзаро тушунмовчилик, аниқроғи тушуниш истагининг йўқлиги, бир сўз билан айтганда деструктив муносабатлар ҳукм суради. Демак, ёш ва ўрта ёш оилаларда деструктив муносабатларнинг замирида деструктив шахс ёки шахслар туради.

Деструктив шахс - бу фаоллиги ижтимоий нормаларни, қонунларни бузишга йўналтирилган кишидир. Деструктив шахсда фаоллик ўзининг шахс бузишга интилаётган моделдан фарқ қилувчи алтернатив идентивлигини яратишга қаратилган бўлади. Бундай шахс жамиятдан ташқарида яшай олмайди, чунки фақат бошқа кишилар билан муносабатларга киришиш орқали ўзини намойиш қилиш, ўзини тасдиқлаш ва ўзини ривожлантириш усулларини топа олади [3].

Ёш ва ўрта ёш оилаларда деструктив шахс – эркинликдан қочувчи агрессив типга кириб, оила турмушининг дастлабки йиллари, ҳатто дастлабки ойларидаёқ ўзининг салбий характер хислати, муомала ва муносабатлардаги нуқсон туфайли ўзаро муносабатларнинг бузилишига сабабчи бўлади. Бунда у бузғунчилик ёрдамида ўзини ривожлантириш имкониятини кўрсата олмаслиги туфайли юзага келадиган нотўқислик ҳиссидан қутилишга ҳаракат қилади. Деструктив ҳаракатлари билан бошқаларнинг ахлоқий, жисмоний имкониятларини йўққа чиқаради.

Ёш ва ўрта ёш оилаларда деструктив шахс ўзининг ҳатти-ҳаракатларини адекват баҳолай олмайди, ўзаро муносабатларга, оламга ғаразли қарайди. Турмуш ўртоғининг, қайнона-қайнотаси ва оиланинг бошқа аъзолари томонидан билдирилган кичик танбеҳни ҳам жуда фожеали қабул қилади. Ўзини хўрларган, таҳқирланган, ҳатто ўзига нисбатан зўравонлик деб қабул қилади ва тезда бу ҳолатга жавоб қайтаришга ҳаракат қилади.

Деструктив хулқ-атвор кўринишлари сифатида аддиктив хулқ, ғайриижтимоий хулқ, суицидал хулқ, конформистик, нарцисстик, фанатик, аутистик хулқни келтириш мумкин. Шахс деструктив хулқ-атворининг исталган кўринишида муайян оилавий ўзаро муносабатларга путур етказувчи жиҳатлар мавжуд. Жумладан, биргина аддиктив хулқ-атворнинг умумий хусусиятларига кундалик ҳаётий қийинчиликларга чидамсизлик, номукамаллик комплексининг яширин кўриниши, турғун эмоционал муносабатлардан кўрқиш, ёлғон гапиришга интилиш, бошқаларни айблашга интилиш, қарор қабул қилишдаги масъулиятдан қочиш, хулқининг бир қолипдалиги, тобелик, хавотирланиш қабилар оила ривожланишининг турли босқичларида ўзига хос мураккабликларга сабаб бўлади.

Оила ривожланишининг биринчи босқичи ёш оилалар, янги оила қурилиши жараёнида оилага психофизиологик ва ижтимоий психологик мослашув, рўзгорни ташкил этиш, қўни-қўшнилар билан муносабатлар қуриш, эски дўст биродарлар билан муносабатларни янгитдан кўриб чиқиш, дам олиш ва ишлаш режимлари, қадрият ва қизиқишларнинг мослашуви, қайнота-қайнонага нисбатан муносабат юзага келади. Агар янги турмуш қурган йигит ёки қизнинг шахсида деструкция мавжуд бўлса, ва ўзи англаган ҳолда деструкциядан қутилиш, фориг бўлиш учун ҳаракат қилмаса натижада бу деструкция оилавий муносабатларга кўчиб, ўзаро муносабатларга путур етади, турли низо, келишмовчиликларга турки бўлади. Афсуски ёш оилаларда эр ёки хотиннинг шахсига хос деструкция туфайли юзага келадиган муаммолар бошқача талқин этилади. Жумладан, яхши хонадонга тушмадим, эрим ёки хотинимнинг характери мос келмади, моддий камчилик бор, қайнонам кун бермади ва хоказолар.

Хулоса ва тақлифлар. Оилавий муносабатлардаги деструкция оила ривожланишининг иккинчи босқичида (ўрта ёш оилалар) янгича характер касб эта бошлайди. Энди деструктив муносабатлар оилада фарзанднинг дунёга келиши, фарзандларни тарбиялаш, жинсий установакалар: фарзанднинг ўғил ёки қиз бўлиши, рўзгор кенгайиши, янги билим ва малакаларга мухтожлик, ота-онанинг ёрдами ва аралашуви, ота-она хулқидаги намунавий томонларни шакллантириш, кабилар билан боғланиб кетади.

Хулоса қилиб айтиш жоизки, ёш ва ўзта ёш оилаларда деструктив муносабатлар оила бузилишига, оила аъзоларининг ўз турмушидан қониқишнинг йўқолишига, ажримларга баъзан эса жиноятларга сабаб бўлади. Шу нуқтаи назардан ёш ва ўрта ёш оилаларда оилавий муносабатлар деструкциясини бартараф этишда қуйидагиларни тавсия қиламиз:

- турмуш қуриш ёшидаги йигит қизларнинг хулқ-атворида деструктивликни махсус психологик методикалар ёрдамида ўрганиш;
- деструкцияга мойиллиги (характер акцентуацияси) бўлган ёшлар билан психологик коррекцион ишларни ташкил этиш.
- Ёшларни оилага тайёрлашда йигит-қизлар билан алоҳида-алоҳида ишлаш, уларга яхшиликни ёмонликдан, савобни гуноҳдан, ҳалолни ҳаромдан фарқлашни кадриятларимиздан келиб чиқиб тушунтириш.

Адабиётлар

1. «Жамиятда ижтимоий-маънавий муҳитни соғломлаштириш, маҳалла институтини янада қўллаб-қувватлаш ҳамда оила ва хотин-қизлар билан ишлаш тизимини янги даражага олиб чиқиш чора-тадбирлари тўғрисида» Ўзбекистон Республикаси ПФ-5938-сон Фармони 2020й. Тошкент.

2. «Ўзбекистон Республикаси Маҳалла ва оилани қўллаб-қувватлаш вазирлиги фаолиятини ташкил этиш тўғрисида» ПҚ-402-сон қарори, Тошкент, 2020 й.

3. Шарафутдинова, Х. Г. (2021). Oilada destruktiv shaxs xususiyatlari. Academic research in educational sciences, 2(11), 231-236.

4. Gulyamutdinovna, S. K. (2021). Manipulative relationship of a destructive person in the family. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal, 11(9), 175-179.